

**ВИКЛАДАЧІ-ПОДОЛЯНИ УКРАЇНСЬКОГО ВИЩОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ ІМ. М. ДРАГОМАНОВА
В ПРАЗІ (1923 – 1933 РР.)**

У статті проаналізовано діяльність викладачів-подолян в Українському Вищому Педагогічному Інституті ім. М. Драгоманова в Празі у міжвоєнний період. Зокрема подано стислі біографічні дані та окреслено окремі напрямки їхньої активної громадської та викладацької діяльності в еміграційному середовищі.

Ключові слова: українська еміграція, освіта, шкільництво, Інститут ім. М. Драгоманова, педагогічний склад, Поділля.

In this article author analyzes the work of lecturers from Podillya in the Dragomanov's Ukrainian High Pedagogical Institute in Prague during interwar time. Author also provides condensed biographical information and characterizes their social and educational work.

Key words: Ukrainian emigration, education, Dragomanov's Institute, pedagogics, Podillya.

Повноцінна та успішна інтеграція українських емігрантів в європейське суспільство була неможлива без створення і розвитку системи початкової, середньої, вищої й спеціальної освіти, курсів професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації: іншими словами – цілісного україномовного освітнього середовища, без якого входження українців в нове для них соціокультурне середовище було б неможливим.

Події Першої світової війни та 1917 – 1921 років посприяли тому, що в Україні віднайшлося покоління молодих людей, позбавлених можливості вчитися й отримати громадянську професію. Опинившись в еміграції, вони стали найбільш соціально незахищеною частиною емігрантської спільноти, оскільки могли розраховувати тільки на низькооплачувану роботу в промисловості та в сільському господарстві.

За межами Батьківщини опинилася і велика кількість дітей шкільного віку, котрі гостро потребували освіти рідною мовою.

Емігранти зрілого віку, поступово позбулися ілюзій щодо тимчасового характеру їх вигнання, чітко вже усвідомили необхідність ґрунтовного облаштування на новому місці: прогудувати свої сім'ї

і заробити на прожиття в нових, зовсім незнайомих галузях господарства. А це, в свою, чергу вимагало досить швидкої переорієнтації та перекваліфікації, доступу до системи професійної освіти, яка б могла надати комплекс необхідних знань та умінь, і бажано б рідною мовою.

Не в кращому становищі опинилися й професійні військові та студенти; ті, котрі не встигли закінчити вищі навчальні заклади і прагнули продовжити навчання за кордоном. Становище цих категорій емігрантів було особливо складним. Відсутність засобів до існування спонукала молодих людей шукати роботу, що часто тягло за собою повне припинення здобуття освіти.

Освіта стала рятівним колом від деградації та психологічного нищення і для української інтелігенції.

Тому за таких умов і з врахуванням підтримки чехословацького керівництва, котре не полишало сподівань, що ліві українські емігрантські кола прийдуть на зміну більшовизму або підуть на співпрацю з радянською владою, на пражському терені постали не тільки професійні спілки, гуртки та курси, а й ряд вищих навальних закладів, одним із яких і був Український вищий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова.

УВПІ ім. М. Драгоманова функціонував з 1923 по 1933 роки, проложивши життєвий шлях близько стап'ятидесяти особам. Тут готували майбутніх істориків, філологів, музикознавців, етнографів, фізиків й математиків, біологів і географів. Перегляд навчальних планів та програм, що зберігаються в архівному фонді інституту, свідчить про високий професійний рівень його викладацького колективу, який з червня 1923 року по березень 1933 року нараховував 92 особи. Серед них чехи та італійці становили 12 осіб, тоді як 80 – буковинці, волиняни, галичани, кубанці та подоляни.

Представляючи етнографічно Поділля, а конкретніше Вінниччину, я б хотіла зупинитися детальніше на тих, кого виростила життєдайна, щедра вінницька земля. Серед таких: Федір Сумневич, Петро Савицький, Ніна Дяченкова-Гордаш, Микола Тимченко, Трохим Пасічник.

Найповніші відомості збереглися про Петра Савицького, доцента кафедри геології та мінералогії. «Ямпільчанин» Петро Савицький (точне місце народження – село Біла Ямпільського району) розпочав свою діяльність в стінах закладу 2 червня 1923 року спершу на посаді асистента. Остання була звичною для Савицького, оскільки протягом 1915 – 1918 років, тобто за три роки навчання в стінах Ві-

ницького вчительського інституту, він допомагав викладачам природознавства та фізики «завідувати» природознавчим та фізичним кабінетами, а також проводити практичні та лабораторні роботи¹.

Ще до вступу у Вінницький вчительський інститут в 1911 – 1914 роках Петром Савицьким було прослухано навчальний курс Вінницької церковно-приходської школи. Якщо брати до уваги те, що роком народження Савицького є 1898 рік, то кар'єрними сходінками він просувався напрочуд швидко. В 1925 – 1926 роках Петра Савицького призначають на посаду викладача, а з 1927 року, після захисту магістерської дисертації, – на посаду доцента, на якій він працює до 1 січня 1933 року.

Власне, автобіографія Савицького, скупа та лаконічна за об'ємом, розпочинається з 1921 року, з часу еміграції з Меджибожу до Чехословаччини, і тому унеможливорює з'ясування його політичних уподобань. Згідно даних «Ямпольского уездного воинского начальника по части строевой» від 25 вересня 1915 року, мобілізація до армійських лав Савицькому була відстрочена в зв'язку із вступом до вузу, а в цілому вона розповсюджувалася до 24-ліття, оскільки «по собранным сведениям господин Савицкий в нравственном и политическом отношениях ни в чем предосудительном не замечен»².

В 1936 році Петро Савицький виїздить до Польщі. Подальша його доля, як і інших вінничан, – невідома.

Голова Української селянської спілки у Празі в 1923 – 1926 роках Федір Сумневич родом з Муровано-Куриловецького району³. В стінах інституту Сумневич пропрацював з 1 серпня 1926 року по 31 жовтня 1929 року на посаді асистента кафедри економіки і правознавства. За ним був закріплений курс соціології. Закріплення саме цього курсу за Сумневичем, вочевидь, було викликано певними міркуваннями лідера українських соціалістів в ЧСР Микитою Шаповалом. На нашу думку, довіра Сумневичу обґрунтувалася наступними причинами: по-перше, його належністю до лав Закордонного осередку Української партії соціалістів-революціонерів. Звідси, переконання в правильності ідейно-теоретичних пошуків моделі суспільно-політичного розвитку нової, майбутньої України крізь «соціалістичну» призму бачення. Зокрема, в розробленому Сумневичем навчальному курсі соціології для студентів усіх чотирьох факультетів інституту, чітко поділяються викладені Шаповалом позиції щодо «Соціології українського відродження»: переходу усіх суспільних функцій (промисловості, державності, релігії, частково сільського господарства, за виключенням землеробства, які ра-

ніше перебували в руках чужинців), до рук українського трудового людю, а, отже, створення власних культурних сил для перетворення української нації з напівдержавної в державну⁴. По-друге, до уваги бралися активна громадська позиція Сумневича та ряд його психологічних якостей, таких як комунікабельність, відповідальність, моральна стійкість, вміння стратегічно й тактично мислити. Тому не випадково, що за головування Сумневича на базі Української селянської спілки функціонували понад 15 різноманітних курсів, видавництво, бібліотека, хор, а також відбувалися різноманітні тематичні вечори. За умови того, що до 1925 року Спілка мала понад 30 філій, (з 1926 року їх залишилось лише 12), тільки у Празі за особистого сприяння її голови було відкрито автотракторні курси, (аналог сучасних курсів по підготовці водіїв різних категорій) та курси по підготовці інструкторів-організаторів професійно-освітньої праці.

Якщо розглядати автобіографію Сумневича в доєміграційний період, то його життя тісно пов'язане не тільки з Поділлям, а й з Волиню, зокрема, з Рівненщиною. Так, з липня по грудень 1917 року, (за часів Центральної Ради), Сумневич обіймає посаду повітового комісара Рівненської повітової громадської ради; з грудня 1917 року по грудень 1918 року, (за часів Центральної Ради та Гетьманщини), він – голова Рівненського повіту. А вже в добу Директорії, з грудня 1918 по липень 1920 року його призначено губернським комісаром Волині. З липня 1920 року Сумневичу надано звання армійського прифронтового цивільного комісара при армії УНР. Згодом, протягом місяця, з жовтня по листопад 1920 року, він виконує обов'язки начальника Подільської губернії. А вже з 20 листопада 1920 року повертається на Волинь, звідкіля остаточно емігрує до Чехословаччини в 1921 році⁵.

Ніна Дяченкова-Гордаш, лектор класу вокального співу з 1 травня 1925 року по 30 жовтня 1930 року, родом з села Слобідки Вінницького повіту (нині – Літинщина). У 1917 році закінчила Тульчинську парафіяльну школу, згодом протягом двох років вчителювала в селах Літинщини. В кінці 1919 року поповнила ряди студентів Кам'янець-Подільського, (в автобіографії Кам'янецького), університету; була однією із солісток Української республіканської капели ім. Кошиця, з якою й емігрувала за кордон⁶.

За політичним переконанням Дяченкова-Гордаш – вочевидь, прихильниця радикал-демократів. Як відзначає С. Наріжний, вона неодноразово брала участь в діяльності Українського республікансько-демократичного клубу в Празі⁷. На нашу думку, основу її

співпраці з прихильниками Української радикально-демократичної партії складало не політичне уподобання як таке, а виключно бажання суто фізичного виживання. Адже ще з перших років діяльності Клубу на його теренах функціонувала «Комісія для підшукання праці своїм членам», яка допомагала водночас і «нерадикалам».

Політична програма УРДП була близькою по духу іншому подолянину, професору та завідувачу кафедри класичних мов та письменства, Миколі Тимченку. На відміну від інших колег по етнографічному регіону, він пропрацював в педагогічному закладі впродовж усіх десяти років його діяльності. Автобіографія Тимченка, як й інші автобіографії, написана виважено та стисло: «В 1917 році – викладач Вінницького вчительського інституту. З 1 січня 1918 року по 1 жовтня 1919 року – вчитель Української гімназії для дорослих в Білій Церкві. В 1921 – 1923 роках – вчитель приватної гімназії в Луці (Галичина)»⁸.

До Чехословаччини Тимченко потрапив із Тарнівського осередку (Польща), що дозволяє стверджувати про його вихід на еміграцію з військовими частинами С. Петлюри. Тут в січні 1921 року за сприяння Культурно-освітньої комісії було організовано гімназію для дітей українських емігрантів, яка проіснувала до 1923 року. Одним із викладачів цієї гімназії було призначено Тимченка.

У Тарнівській, а спершу у Лучанській гімназії доля звела його ще з одним земляком, Трохимом Пасічником. Останній працював в одній із дочірніх установ Вищого педагогічного інституту, Українській реформованій гімназії в Ржевицях впродовж 1926 – 1937 років. Директор гімназії, професор і завідувач кафедри математики УВПІ Євген Іваненко щодо особової справи Пасічника, кандидата на лектора українського письменства, писав: «Цей життєпис складений на підставі інформацій, поданих професором Миколою Тимченком».

«Трохим Іванович Пасічник. Народився 23 липня 1896 року на Поділлі. Закінчив Вінницьку вчительську семінарію, згодом завідував двохкласною школою в Сарненському повіті на Волині.

В 1915 – 1916 роках вступив до Вінницького реформованого вчительського інституту, по закінченні якого був учителем Вінницької семінарії з дисциплін: українське письменство та історія; ще був керівником зразкової при семінарії школи.

Після року служби, вступив дійсним студентом у Київський державний університет, де й перебував аж до часу еміграції, до 1921 року.

З 1921 року – «прикомандірований» до Міністерства освіти УНР, а з 1922 року по запрошенню Українського Педагогічного товариства у Львові прийняв посаду професора українського письменства та історії у класичній гімназії в м. Луці (Галичина). Тут же викладав співи і керував шкільним хором аж до 1923 року.

З 1923 року – слухач Матуральних курсів у Празі.

Громадський стаж:

Член УПСР, працював у справі військової пропаганди і українізації війська. Тому, під час свого студентства був головою Українського Товариства юнаків Київської Константинівської військової школи. Під час більшовицької окупації свої політичні переконання (незалежність) переховував. А у Вінниці під керівництвом Чехівського приймав діяльну участь в українізації церкви, як засіб боротьби з русифікацією.

Під час вчителювання в Луці був організатором Товариства Пролітати та головою Національного хорового товариства⁹.

Отже, освітня діяльність української еміграційної спільноти в цілому та окремо кожного з названих емігрантів була по суті моральним виправданням їх існування як таких. «...Як не тяжке наше життя і поневіряння по чужих людях, – писалося в одному із звернень Головної української еміграційної ради, – не забуваймо, що ми все ж живемо серед культурних обставин фізичних, що ми не зазнали тут холоду і голоду, і всіх тих чисто фізичних мук, яких так багато доводиться мати нашим людям на Україні. Ми не живемо серед тих диких обставин, коли кожного дня можна чекати арешту, тюрми, висилки і просто смерті.

Як не тяжко нам за кордоном, ми все ж привілейовані і за свої привілеї мусимо чесно заплатити своєму народові. Мусимо енергійно і твердо виконувати свій громадський обов'язок і виповнити все те, що ставить перед нами життя»¹⁰.

Джерела та література:

¹ Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО). – Ф. Д-54. – Оп. 1. – Спр. 142. – Арк. 143, 223.

² ДАВО. – Ф. Д-54. – Оп. 1. – Спр. 144. – Арк. 235, 240.

³ Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919 – 1939 (матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої) / С. Наріжний. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 1999. – С. 80-81.

⁴ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі

– ЦДАГО). – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 1735. – Арк. 12.

⁵ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО). – Ф. 3972. – Оп. 1. – Спр. 289. – Арк. 1-3.

⁶ ЦДАВО. – Ф. 3972. – Оп. 1. – Спр. 253. – Арк. 1-2.

⁷ Наріжний С. Вказ. праця. – С. 86.

⁸ ЦДАВО. – Ф. 3972. – Оп. 1. – Спр. 291. – Арк. 1-6.

⁹ ЦДАВО. – Ф. 3801. – Оп. 1. – Спр. 287. – Арк. 12.

¹⁰ Наріжний С. Вказ. праця. – С. 144.